

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

En behagligare tillvaro som älskarinna?

En granskning av kvinnor och män i ett läromedel i historia för grundskolan

Anna Niemi Klars

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Program och/eller kurs: LAU925:2 VAL
Nivå: Grundnivå
Termin/år: Vt/2012
Handledare: Anna-Lena Lilliestam
Examinator: Rauni Karlsson
Rapport nr: VT12-IPS-21 U/V VAL LAU925

Abstract

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	LAU925:2 VAL
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt/2012
Handledare:	Anna-Lena Lilliestam
Examinator:	Rauni Karlsson
Rapport nr:	VT12-IPS-21 U/V VAL LAU925
Nyckelord:	Genus, historia, läromedel, styrdokument, jämställdhet

Skolans styrdokument formulerar tydliga krav på jämställdhet. Att läromedel spelar en central roll i undervisningen är en slutsats flera studier ger stöd för och man kan finna flera studier som har granskat läromedlens utifrån hur de lever upp till styrdokumentens krav på jämställdhet. Gemensamt för studierna är att läromedlen får kritik för brister på jämställdhet. När en ny läroplan trädde i kraft 2011, samtidigt som ett nytt läromedel i historia gavs ut väcktes intresse för att undersöka om innehållet hade förändrats utifrån ett jämställdhetsperspektiv och i så fall hur? Syftet med denna studie är att undersöka hur kvinnor och män representeras och presenteras i ett nyproducerat läromedel i historia för grundskolan för att därefter jämföra med resultaten från en tidigare rapport och se om, och iså fall hur, författarnas sätt att skriva om kvinnor och män har förändrats och slutligen hur innehållet förhåller sig till läroplanens krav på jämställdhet.

Teorier om läromedlens roll i undervisningen hämtas från Imsen och Långström, vilka diskuterar dess betydelse. Konstruktioner av genus förklaras utifrån Hirdman och Ambjörnsson som diskuterar hur våra sociala kön skapas och återskapas. Utifrån Eilards diskussion om diskurs förklaras hur vi genom ord skapar normer om kvinnor och män.

För att kunna jämföra resultaten från den tidigare rapporten används samma metod och struktur i behandlingen av det nya läroboksmaterialet. Selander talar om en textanalys av läroböcker vilket påminner om den metod som används. För att fånga upp såväl kvinnors utrymme i läromedlet som hur kvinnor beskrivs, används både en kvantitativ och en kvalitativ metod i analysen av läromedlet. Kvinnors utrymme i läroboken undersöks kvantitativt genom att räkna deras förekomst. Därefter granskas innehållet kvalitativt utifrån Hermeneutiken, vad innehållet i läromedlen förmedlar, genom att undersöka hur kvinnor och män återges.

Resultatet av granskningen visar marginella förändringar av det nya läromedlet. Fortfarande kvarstår en överhängande manlig dominans och manliga perspektiv. Kvinnors erfarenheter och förutsättningar behandlas mycket lite, vid sidan av huvudtexten och som något avvikande eller annorlunda eller som lösa inskott i den vanliga texten. Slutsatsen är att läromedlet inte lever upp till läroplanens krav på jämställdhet.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Litteraturgenomgång och teoriansknytning	1
Genusbegreppet	1
Tidigare forskning om genus och läromedel	2
DEJA	4
Ohlanders undersökning av Människan genom tiderna.....	4
Ohlanders resultat från grundskoleboken SO Direkt	7
Ohlanders summering av de granskade läromedlen	8
Jämställdhet i skolans styrdokument	8
Skollagen	9
Läroplanen	9
Kursplanen i Historia	10
Syfte och frågeställningar	11
Syfte.....	11
Frågeställningar	11
Metod.....	12
Ohlanders bearbetning av läromedlen	12
Läroboksanalys	13
Kvantitativ och kvalitativ analys	13
Resultat.....	13
Grundskoleboken Historia 7	14
Kvinnors representation – vilket utrymme får kvinnor?.....	14
Analys av texterna - hur presenteras kvinnor och män?.....	16
Resultatsammanställning	19
Diskussion	22
Referenslista.....	24

Bilaga 1

Inledning

I mitt arbete som historielärare på en högstadieskola har jag engagerat mig i jämställdhetsarbetet och kom härigenom i kontakt med DEJA (Delegationen för jämställdhet i skolan), vilka i rapporten *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia* (Ohlander, 2010) granskar några läromedel i historia. Alla läromedel fick kritik för sina brister på jämställdhet och Ohlander konstaterar att läromedlen inte lever upp till kraven i läroplanen. När det kom till min kännedom att ett av de kritiserade läromedlen skulle ersättas av ett nytt läromedel, anpassat till den nya läroplanen, Lgr 11 (Skolverket, 2011), väcktes mitt intresse och en försiktig optimism. Hur hade läromedelsförfattarna förändrat innehållet i läroboken med tanke på kritiken som riktats mot dem?

Min egen uppfattning är att det i samhället existerar en bild av att jämställdhet per automatik förbättras med tiden och att det ständigt sker förbättringar bara vi får mer kunskaper. Skulle den nya kunskapen ur DEJA nu omsättas i läromedlen i praktiken? Ur denna reflektion kom idén att undersöka hur författarna beskriver människans, dvs mäns och kvinnors historia, i det nya läromedlet.

Litteraturgenomgång och teorianslutning

I det följande återges något om begrepp och teorier som ger stöd för förståelsen av genus och vad andra skrivit om genus och läromedel i skolan.

Genusbegreppet

I diskussionen om kvinnor och män och hur uppfattningen av dem konstrueras återkommer begreppet genus. Med teorier om genus kan man förstå hur genus återskapas på olika sätt i vårt samhälle. I detta examensarbete kan genusteorier ge en bakgrund och förklaringsmodell för hur genus återskapas genom bilder och beskrivningar av män och kvinnor i läroböcker.

Genus definieras inte enkelt på bara ett sätt, utan definitionerna kan variera. I Wikipedia definieras genus som ”*ett begrepp som används för att urskilja vad som formar kvinnor och mäns sociala beteende.*” (Genus, 2012, 11 maj). Graden av hur stort inflytande social påverkan har i uppfattningarna av vad som normativt uppfattas som manligt respektive kvinnligt debatteras enligt artikeln.

Hirdman (2001) beskriver i *Genus – om det stabila föränderliga former*, olika sätt att konstruera genus och hur det begränsar människors livsutrymme. Hon visar hur dessa konstruktioner används i förståelsen för hur kvinnor och män ”är”, hur man har förstått detta ”är” och hur det i sin tur skapat ringar i vattnet. Hirdman utvecklar detta ”är” och kopplar samman det med ”bör”. Dessa tankar om är och bör, skapar det Hirdman kallar för genusordningen, som skapar osynliga burar över människor, kvinnor och män, och hindrar deras bästa handlingar och tankar. Genom sina teorier om isärhållande och hierarki förklarar Hirdman (2004) hur detta sker. Enligt isärhållandets tabu bör inte manligt och kvinnligt blandas. Det bygger på synen på män och kvinnor som ett motsatspar vilket håller isär kvinnors och mäns världar såväl i det privata som i det offentliga. Uppfattningen av vad som är manligt respektive kvinnligt har en effekt som är strukturerande genom tydlig åtskillnad av exempelvis kläder, färger och yrken. En person som går utanför den ram som beskriver vad som är manligt eller kvinnligt anses avvikande och bestraffas på olika sätt. Kvinnor som går utanför ramen kan exempelvis anses råa, eller tuffa medan män som går utanför ramen uppfattas som mesiga. Genom teorierna om hierarkin är mannen normen i samhället, den som

representerar det allmänna medan kvinnan är den avvikande. Isärhållandet och hierarkin gör att män och kvinnor omedvetet skapar och upprätthåller genusordningen i samhället. Med Hirdmans utgångspunkt kan man förstå hur genus återskapas på olika sätt i vårt samhälle, i detta sammanhang hur det sker genom bilder och beskrivningar av män och kvinnor i läroböcker.

Enligt Ambjörnsson (2004) är genus en social konstruktion. Kvinnor och män lär sig vad som anses kvinnligt och manligt i sin uppväxt och anpassar sig till det. Dessa värden skapas och återskapas i våra kulturella och sociala miljöer och kan därför också förändras över tid och kultur.

Inom vetenskapen återkommer begreppet diskurs. Eilard (2008) menar att vi genom ord och formuleringar om vad som är manligt och kvinnligt formar en diskurs som, när vi möter den i olika sammanhang hela tiden, kan få oss att uppfatta en viss samhällsordning som normal. När vissa saker förklaras som viktigare eller ges mer utrymme, återupprepas och återskapas denna diskurs. Om vissa berättelser återberättas och ger företräde framför andra kommer dessa att upplevas viktigare och stå över de andra berättelserna och därigenom skapa en hierarki.

Tidigare forskning om genus och läromedel

Att läroböckerna har stort inflytande över undervisningen skriver Imsen (1997) och konstaterar att mellan 70 och 90 procent av undervisningen styrs av läromedel. Hon menar därför att det är viktigt att varje lärare uppmärksammar om läromedlet presenteras objektivt, om politiska, religiösa eller kulturella perspektiv dominerar, om något av perspektiven dominerar utan att det uttalas, och om illustrationerna är vilseledande. Innehållet och perspektiven i läromedlen förmedlar och återskapar värden, en diskurs, vilken läraren aktivt behöver hantera. Även Långström (1997) visar att läromedlet har stort inflytande över undervisningen och att det är det dominerande hjälpmedlet. Han menar att både lärare och elever inte är medvetet kritiska till läroboken och oftast accepterar den som korrekt och sanningsenlig.

De bilder och formuleringar vi möts av påverkar vår uppfattning av vad som är normalt eller inte. Vilken bild läromedlen förmedlar om manligt och kvinnligt, vilka som syns i läromedlen är del i en diskurs som påverkar eleverna. Denna slutsats ger von Wright (1998) och hon menar att den bild flickor och pojkar möter av kvinnligt och manligt också är det som är med och formar deras könstillhörighet. Av denna anledning är det viktigt att undersöka vilket utrymme män och kvinnor får i läromedlen. En ensidig bild av exempelvis manlig representation kan påverka eleverna att tro att män skall ta mer utrymme i samhällslivet och att kvinnor inte har betydelse för historien. Hon menar vidare att det därför är viktigt att alla typer av kvinnor och män måste finnas i läromedlen så att flickor och pojkar ska få samma chans att forma sig själva. Genom att granska ett läromedel synliggörs en diskurs. När man undersöker vad författarna har valt att ge utrymme samt vad som väljs bort, kan man se att urvalet är en del i att återskapa en diskurs om vad som är "normalt".

Inom religionsdidaktiken analyserar Osbeck (2006) en lärobok i religionskunskap och hennes slutsats är att boken riskerar att stödja och legitimerar makt- och genusordningen snarare än att utmana den. Hon menar att skolans diskursiva praktik är forum för idealbildning för eleverna och att eleverna lär sig hur livet fungerar. Denna kunskap är normerande och förmedlar hur

livet bör fungera. Denna förståelse menar hon utgör ett referenssystem för utvärdering av andras och sitt eget handlande.

Tidigare har även von Wright (1998) granskat läromedel på uppdrag av Skolverket. I hennes rapport *Genus och text*, granskas fysikläromedel och hon konstaterar att de saknar genusmedvetenhet. Hon menar att läromedlen återskapar orättvisor. Fysik framställs som ett manligt område. Mannen har rollen som forskare och den som aktivt brukar fysik, kvinnan förblir ouppmärksam i sådana situationer. Framstående kvinnliga fysiker existerar inte i fysikämnet läromedel och genom att genomgående värdera ”manliga” intressesfärer högre och genom sitt urval av omnämnda manliga fysiker ger läromedelsförfattarna uttryck för en diskurs som de återskapar och bekräftar. Att läraren aktivt ställer frågor till läromedlet och reflekterar över innehållet kan med denna bakgrund hävdas vara en viktig del i lärarens yrkesutövning.

Britt-Marie Berge och Göran Widding gjorde på skolverkets uppdrag en granskning av läromedel i biologi, naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap och vad som kan uppfattas som diskriminering eller andra former av kränkningar i relation till läroplanens värdegrund. Berge och Widding granskar läromedlens värdegrunder ur ett könsperspektiv. Berge/Widding (2006) är kritiska till läromedlen i flera avseenden. De visar att de flesta läroböckerna i historia återger en manlig överrepresentation, manliga perspektiv och osynliggör kvinnor. Könsneutrala benämningar, som inte kodas varken som män eller kvinnor, används när mänskliga sammanhang beskrivs, tex fenicier, greker, sjörövare, bönder, krigsfångar men får en manlig konnotation eftersom texterna beskriver sammanhang som historiskt har dominerats av män. Det könsneutrala förhållningssättet medför att åtskilliga händelseförlopp återges utan att ordet kvinna nämns. Överdrivet våld kopplas till män och våldsinslag som inte är befogade, utan saknar relation till den omgivande huvudtexten, används i flera av läromedlen. Berge/Widding frågar sig vilka förebilder dessa inslag ger unga pojkar.

I rapporten konstaterar de att kvinnor underrepresenteras, även i sammanhang som mycket väl kunde beskriva erfarenheter, kunskaper och yrken utvecklade av kvinnor. De menar att risken är stor att flickor inte känner sig delaktiga i historien, eftersom deras insatser osynliggörs och att detta osynliggörande kränker flickor och kvinnor som grupp och alla dem som har intresse av relevanta beskrivningar av människors historia. Kvinnliga makthavare beskrivs inte utifrån sina insatser eller kapacitet utan görs till sexsubjekt eller i termer av brister. I beskrivningen av Katarina II beskrivs hennes sexliv på ett sätt att hennes politiska integritet förloras. Alla läromedel har inslag av könsperspektiv men i granskningen kritiserar man att dessa inslag inte är integrerade i huvudtexten utan placeras ofta bland extrauppgifter och/eller fördjupningsuppgifter och signalerar att könsperspektiv inte ska ingå i baskursen. Bara ett fåtal elever får därför möjligheten att fundera över kön. Könsperspektiven utesluts dessutom i sammanfattningar och elevfrågorna vilket medför en risk att eleverna tolkar dem som oviktiga. Reflektioner om könsrelationer lämnas helt över åt eleverna själva.

Ohlander (2010), får några år efter Berge/Widding, i uppdrag att granska läromedel och refererar till denna rapport. Hon använder den som en bakgrund i sin läromedelsgranskning:

Deras beskrivning och analys av läromedlen pekar mot att det verkar kunna ta decennier innan läroboksförfattarna tar del av och använder väsentliga forskningsresultat. Ur jämställdhetssynpunkt framstår detta som allvarligt, inte minst eftersom de senaste decenniernas kvinno- och genushistoriska forskning är

av betydande omfattning och i varje fall för svensk del finns lätt tillgänglig i översiktsarbeten och antologier. (Ohlander, 2010, s10)

DEJA

På uppdrag av regeringen har DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan, till uppgift från regeringen att lyfta fram kunskap om jämställdhet och genus i skolan. DEJA:s rapporter behandlar olika aspekter av genus och jämställdhet. Ann- Sofi Ohlander, professor emeritus i historia, fick 2009 i uppdrag från delegationen att undersöka vilken bild av män och kvinnor dagens skolelever får genom sina historieböcker. I rapporten *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia* (Ohlander, 2010) granskar Ohlander fyra olika läromedel i historia och en lärarhandledning. Ohlander granskar många läromedel och hela den mänskliga historien. Det är ett omfattande material och därför begränsas redovisningen av Ohlanders rapport. Jag har valt ut de delar av Ohlanders resultat som har anknytning min egen granskning av ett nytt läromedel, vilket jag senare skall presentera. Urvalet presenteras i metodkapitlet, se sid 20.

Ohlander gör först en djupare granskning av gymnasieläroboken *Människan genom tiderna* (Skrutkowska, Stattin, Westin & Norman, 2003) och sedan en mer begränsad granskning av de andra läromedlen. Ohlander redovisar sina resultat från *Människan genom tiderna* genom ett antal frågor/rubriker, medan resultaten från övriga läromedel bakas samman i en sammanhållen text där hon lyfter framträdande drag som svarar på hur kvinnor, män och genus skildras i böckerna. Ohlander menar att resultaten från granskningen av de olika läromedlen är samstämmiga och konstaterar att det knappast rör sig om annat än gradskillnader. Jag redovisar här hennes resultat från granskningen. För att ge en överblick av Ohlanders resultat redovisas ett urval i entabell, se s. 20.

Ohlanders undersökning av *Människan genom tiderna*

Ohlander börjar granskningen av *Människan genom tiderna* (Ohlander, 2010, s. 15-47) med en redovisning av vilket utrymme kvinnor och män ges. Hon börjar med att räkna antal kvinnor och män i läromedlet. Enbart verkliga personer ingår i beräkningen av namngivna personer. Därefter analyserar hon innehållet i texterna och hur stor del av utrymmet kvinnors förehavanden ges i läroböckerna och på vilket sätt kvinnor och män beskrivs.

Namngivna kvinnor i bildtexter

I bildtexterna namnges 21 kvinnor (9 procent) och 201 män. För att undersöka vilka bilder av män och kvinnor bildtexterna förmedlar, har Ohlander även granskat vilka roller kvinnorna ges genom beskrivningarna i bildtexterna. Resultatet visar att flertalet kvinnor framställs i egenskap av pendanger till män: icke-regerande drottningar, hustrur, älskarinnor. Även när några av de namngivna kvinnorna (en drottning och en blivande drottning) visas i bild så är det tillsammans med familjen i en gruppbild. Kvinnorna presenteras alltså inte som huvudpersoner, utifrån egna insatser. En minoritet av kvinnorna presenteras som "självständiga". Den enda kvinna som presenteras som självständig person under 1900-talet är Margret Thatcher.

Bilder av anonyma kvinnor och män

Här granskar Ohlander enbart de bilder som föreställer en eller flera anonyma personer av samma kön, eftersom hon påpekar svårigheten i att bedöma det ena eller andra könets dominans när flera män och kvinnor visas tillsammans. 25 bilder enbart på kvinnor återfinns (20 %) medan bilder enbart med män är 102st.

Tidslinjer

Tidslinjerna är illustrerade översiktsscheman som skall återge de väsentligaste historiska händelserna och företeelserna för olika epoker. I tidslinjerna återfinns totalt 56 namngivna personer, 53 män och tre kvinnor (5 %).

Illustrationerna i tidslinjerna visar 121 män och 8 kvinnor (6 %). Dessutom påpekar Ohlander att männens representation är betydligt större i bilderna eftersom de dessutom skildrar männens verksamheter och liv i t.ex. bemannade korsfararfartyg och människor på vikingaskepp. Kvinnors aktiviteter uppmärksammas inte i tidslinjerna, där det centrala för varje epok ska lyftas fram.

Arbetsuppgifter

I uppgifterna finns frågor av faktakaraktär och här återges nyckelord, om personer och begrepp vilka är centrala för varje period. Nära 900 nyckelord återges och de flesta är vad Ohlander kallar opersonliga, inte kopplade till kön. De ord som har en könskodning har Ohlander granskat närmare. Fem (0,6 %) sådana nyckelord har kvinnlig koppling ex hetär, häxa, suffragetter samtidigt som 90 (10 %) nyckelord har manlig koppling, ex hoplit, diktator, storvasall och kansler. Ordet jämställdhet finns med bland nyckelorden.

Ohlander konstaterar att få av det stora antalet frågor ägnas åt kvinnor. Kvinnor innefattas inte heller i frågor av mer allmän karaktär. När det gäller exempelvis uppgifter om Sverige efter 1700 så nämns inte en enda kvinnas namn. I kapitlet om den svenska demokratiseringsprocessen utelämnas kvinnor och den svenska kvinnorörelsen utelämnas helt. Av alla frågor i boken problematiseras kön två gånger, det gäller Hatschepsut och drottning Kristina. Man frågar vad som gör Hatschepsut till en ovanlig person och på vilket sätt Kristina var en ovanlig kvinna.

Ohlander redogör inte för det totala antalet frågor men hon räknar uppgifter med kvinnlig könskodning i kapitlet om medeltiden och finner 193 uppgifter, varav tio handlar om kvinnor (5 %). De övriga frågorna handlar övervägande om manligt kodade ord, ex biskopen i Rom, patriarken av Konstantinopel, "världsliga furstar" och "kyrkans män" (s 46). Ohlander säger att det är svårt att finna frågor som berör kvinnor.

Analys av texterna

Ohlander framför tanken att historien nödvändigtvis inte enbart är de enskilda, namngivna personernas utan mänsklighetens, och att det borde finnas ett annat utrymme för kvinnor - när man exempelvis beskriver anonyma människors livsvillkor, handlanden och öden. Genom att analysera hur kvinnor och män presenteras kan man alltså få veta mer, exempelvis om kvinnors levnadsförhållanden, arbetsuppgifter och ställning i samhället.

Hur behandlas och framställs kvinnor och män i förhållande till varandra?

I granskningen av bokens huvudtext analyserar Ohlander hur man behandlar kvinnornas berättelser, deras roll och livsförutsättningar i historien. När författarna berättar om kvinnor finner Ohlander att deras historia återges i ett antal delavsnitt/specialavsnitt ex *Kvinnors villkor hårdnar* och *Kvinnornas roll under franska revolutionen*. Dessa specialavsnitt om kvinnor omfattar drygt nio sidor vilket motsvarar 2,5 procent av bokens 351 textsidor.

Hur tas kvinnor upp utanför de särskilda kvinnoavsnitten?

Kvinnor återfinns, utöver specialavsnitten, också i huvudtexten. Ohlanders granskning visar att flertalet av de namngivna kvinnorna i huvudtexten är regerande drottningar, exempelvis Isabella av Kastilien, ”*genomgående nämnd tillsammans med sin make och medregent Ferdinand av Aragonien*” (Ohlander, s34). Ohlander uppmärksammar att kvinnor inte främst presenteras utifrån sin egen position eller insats, utan framställs som någons hustru. Att flertalet av de namngivna kvinnorna var ogifta, regerande drottningar spelade roll för deras handlingsutrymme. Ohlander menar att det kunde ha varit ett tillfälle att, ur ett genusperspektiv, analysera vilken inverkan ett giftermål skulle få för dessa kvinnor.

Är både kvinnor och män subjekt, huvudpersoner i framställningen?

Ohlander konstaterar att 2,5 procent av boksidorna ägnas kvinnor i speciella avsnitt. Hon frågar sig vilka de övriga 97,5 procenten i läroboken handlar om. Möjligen återges kvinnors erfarenheter och livsförutsättningar utvecklat och integrerat i huvudtexten. Här återges några siffror som anger hur stor del av texterna som handlar om kvinnor.

Vid en genomgång av anonyma och namngivna kvinnor integrerat i huvudtexten (utöver specialavsnitten), visar sig sammanlagt drygt fyra sidor uttryckligen handla om kvinnor. När anonyma och namngivna kvinnor i huvudtexten summeras tillsammans med specialavsnittens 9 sidor blir det ca 13 av 351 sidor, vilket motsvarar ca 4 procent av huvudtextens 351 sidor.

Vid en beräkning av enbart de anonyma kvinnorna integrerat i huvudtexten, ges de ungefär en sidas utrymme (0,3 %). I dessa sammanhang nämns kvinnorna med män eller i relation till män: ”Även hustrun och barnen deltog i arbetet”, ”Kvinnorna arbetade tillsammans med männen, men också i hushållet” (s 34-35). De får en sorts ”*undantagsstämpel*” (Ohlander, 2010, s. 36) skriver Ohlander. Man skriver också om *alla* människor med innebörden att ”*alla blev lika inför lagen*” (Ohlander, 2010, s. 36) vid genomförandet av Code Civil, när man i själva verket menar männen. Detta problematiseras inte.

Mänskligt perspektiv?

Ohlander ställer frågan om den övriga texten i Människan genom tiderna, dvs. 337 sidor, 96,2 procent av texten, handlar om människor, dvs både kvinnor och män.

Det är faktiskt tyvärr ingen överdrift att svara ja på frågan om nästan all övrig huvudtext ägnas män, detta trots att det finns avsnitt som avser att ha en mer övergripande och allmän karaktär. (Ohlander 2010, s. 39).

Hon konstaterar att texten genom pronomen, titlar, namn och andra sammanhang handlar om män och mäns perspektiv. Kategorier som bönder, arbetare och medborgare identifieras som män med namn, sammanhang och använda pronomina.

I huvudtexten finns knappt någon sida, som inte behandlar män, namngivna eller inte, och det är nästan omöjligt att hitta någon sida, där en mer generellt syftande text ändå inte i praktiken omfattar enbart män. (Ohlander, 2010, s. 39).

Kvinnorna i huvudtexten nämns huvudsakligen som bihang till män, vanligen hustrur. Betydande delar handlar om krig och de insatser där främst män varit delaktiga. Även kvinnor har levt under tider med krig men deras insatser och förutsättningar tas inte upp. Ohlander menar i sin analys att det lärobokstexten tar upp uteslutande är manligt präglad.

Ohlanders resultat från grundskoleboken SO Direkt

Ohlanders granskning av SO Direkt. Historia. Ämnesboken. (Almgren, Tallerud, Thorbjörnsson & Tillman, 2007) följer inte samma struktur som i den grundligare granskningen av Alla tiders historia. Den är heller inte lika omfattande utan Ohlander gör vissa nedslag vilket medför luckor i resultaten. Resultaten från SO Direkt är ändå intressant eftersom det är efterföljaren till denna, Historia 7, som granskas i detta arbete. Här redovisas hennes resultat från granskningen. För att ge en överblick av Ohlanders resultat redovisas även ett urval i en tabell, se s. 20.

Namngivna kvinnor och män i register

Ohlander räknar de namngivna personerna i registret. Hon uppmärksammar, som i Människan genom tiderna (Ohlander, 2010), att kvinnorna konstigt nog blir färre ju längre fram i tiden man kommer i boken. *”En tid med ökade medborgerliga rättigheter och möjligheter att synas i samhället kunde ha gett plats för kvinnor.”* (2010, s. 51). Från den allmänna historien nämns Hatschepsut, Nefertiti, Kleopatra, Hypatia samt Teodora från tiden som omfattar denna granskning. Totalt namnges 245 personer i boken. Kvinnorna är 19 till antalet, vilket motsvarar sju procent. Det låga resultatet till trots, är högst av alla de läromedel Ohlander granskade i rapporten.

Namngivna kvinnor och män i sammanfattningar

Ohlander räknar antalet kvinnor i sammanfattningarna, den text som tillsammans med rikligt med bilder summerar det viktigaste i respektive kapitel. 19 sammanfattningar finns och i tretton av dessa sammanfattningar nämns ingen kvinna. Lucy, ett fiktivt namn på en förhistorisk människa illustreras och omnämns som en utgångspunkt för en snabbskildring av människans utveckling, därefter återfinns tre bilder på kvinnor: drottning Margareta, en tecknad arbetarkvinna med barn och Kerstin Hesselgren. De namngivna kvinnorna i bokens sammanfattningar är Kleopatra, heliga Birgitta, Margareta, Kristina och Anna Lind. I den allmänna historien, vilken ej omfattar svensk historia, innebär det att kvinnorna försvinner helt efter antikens slut. I två av de 19 sammanfattningarna kommenteras kvinnors arbete och liv och jämställdheten mellan könen. Ohlander uppmärksammar att kvinnor ibland ges visst utrymme, ex i kapitlet om industriella revolutionen där en kvinnas arbetsförhållanden beskrivs, men att det verkar som att kvinnor och jämställdhet tappar i betydelse i sammanfattningarna. Totalt nämns 82 män och fem kvinnor i sammanfattningarna, vilket innebär att kvinnorna utgör 6 procent.

Arbetsuppgifter

I läromedlet återfinns många arbetsuppgifter, ca 400 stycken, fördelade till enskilda avsnitt. Många uppgifter är allmänt formulerade men ca 16-17 frågor tar upp kvinnor och/eller jämställdhet. Totalt namnges 105 personer. 104 av dessa är män. Bara en person, Drottning Margareta, är kvinna, vilket motsvarar 1 procent av alla namngivna personer.

Specialavsnitt om kvinnor

I den granskade tidsperioden återfinns specialavsnitt som handlar om kvinnors historia, markerade som underrubriker, bla *”Kvinna i Rom, ”Hur levde kvinnorna” (Araberna), ”Första kvinnliga prästerna”*. Kvinnors och flickors specifika förhållanden nämns specifikt under rubrikerna *”Giftemålet” (Egypten)* och *”I skolan” (antikens Grekland)*. I två underrubriker ingår termen jämställdhet *”Mot ökad jämställdhet”* och *”Kriget ökar*

jämställdheten”, men dessa två avsnitt hänför sig till den svenska historien (Ohlander, 2010, s.57).

Hur kvinnor och män beskrivs

Kvinnors utseende beskrivs enligt Ohlander på ett sätt som inte görs med män. Exempelvis heter det ”*den vackra Hypatia*” (2010, s. 54), medan övriga filosofers utseende inte kommenteras. Vissa kommentarer om Kleopatra och Teodora anses sexistiska och förnedrande. Om kejsarinnan Teodora berättas att hon arbetat på cirkus:

I ett bejublat stripteasenummer låg hon naken på scenen, endast täckt av en hög med vetekorn, som två dresserade gäss åt upp. (2010, s. 54).

Beskrivningen har ingenting med det som senare berättas att göra. Ohlander kritiserar framställningen och menar att den är sexistisk. På liknande sätt som i Människan genom tiderna (Ohlander, 2010) förekommer kvinnor främst i egenskap av härskare eller i uppdiktade texter där författarna skapat fiktiva personer och berättelser som skall spegla tiden och berättelserna om kvinnor återfinns vanligen vid sidan om huvudtexten. I kapitlet om franska revolutionen beskrivs Charloote Corday och mordet på Marat vilket illustreras med en bild på en kvinna som triumferande lyfter ett avhugget huvud. Om Marie Antoinette beskrivs hennes ”*slösaktiga leverne*” (2010, s.56). I en arbetsuppgift om Katarina den stora skall eleven presentera ”*denna märkliga kvinna*” (2010, s.55).

Ohlanders summering av de granskade läromedlen

Hon kritiserar läroboksförfattarna, som enligt sina egna intentioner vill skriva om ”människor av kött och blod”, ”människan själv – som samhällsvarelse och individ” (2010, s. 40) och att författarna utifrån denna grunduppfattning säger sig vilja belysa historiens ekonomiska, sociala, politiska och kulturella aspekter. Ohlander menar att läroboksförfattarna utifrån dessa intentioner har misslyckats

Ohlander summerar sina reflektioner och frågar sig om det överhuvudtaget funnits några kvinnor förr i tiden. Ohlander konstaterar att:

Böckerna uppvisar likartade mönster. Män, enskilda och i grupp, och manliga perspektiv dominerar. Utrymmet för kvinnors historia är minimalt och har oftast karaktären av inskott i den övriga texten. Också i avsnitt som behandlar kvinnor slår manliga perspektiv igenom. (2010, s. 67).

Vidare ställer Ohlander några i mitt tycke mycket viktiga frågor om hur skolelever, flickor och pojkar, påverkas av innehållet i läromedel som skildrar manliga perspektiv och angelägenheter, där kvinnor knappt verkar ha funnits och de som presenteras dessutom har sexistiska, förnedrande inslag. Hur skall flickor ges positiva självbilder och kvinnliga förebilder i historien? Och hur påverkar det snäva mansidealet pojkarnas bild av sig själva och omvärlden?

Jämställdhet i skolans styrdokument

Efter publiceringen av Ohlanders rapport har en ny skollag, läroplan och nya kursplaner börjat gälla, vilka tillsammans formulerar skolans uppdrag och innehåll. Vilka föreskrifter har dessa

om jämställdhet? Innehållet i dessa är viktiga eftersom det är mot dessa nya studier måste läsas.

Skollagen

I *Skollagen* (Skollag 2010:800) finns det redan i inledningen tydligt formulerat bestämmelser för att garantera alla elevers rätt till en likvärdig utbildning. I första kapitlet, paragraf fem formuleras de grundläggande demokratiska värderingarna:

Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor. (Skollag 2010:800, 1kap, 5 §)

I diskrimineringslagen (2008:567) finns bestämmelser som har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter inom utbildningsområdet oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. (Skollag 2010:800, 1kap, 8 §)

Skollagen visar tydligt att skolan inom de mänskliga rättigheterna har ett uppdrag att jobba för alla människors lika värde samt jämställdhet. Arbetet skall även främja lika rättigheter och möjligheter oavsett vilket kön eleven har.

Läroplanen

Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (Skolverket 2011), fortsättningsvis kallad läroplanen, är det dokument som formulerar skolans uppdrag. Det är här skrivningarna om jämställdhetsuppdraget formuleras och de värden skolan skall förmedla. I läroplanens inledning (Skolverket, 2011) står att läsa om skolans grundläggande värden:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. (2011, s. 7).

Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Sådana tendenser ska aktivt motverkas. (2011, s. 7).

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet. (2011, s. 8).

Läroplanen lyfter fram jämställdhet mellan kvinnor och män som ett av skolans grundläggande värden och att ingen skall få diskrimineras på grund av kön. Likaså har skolan

ett tydligt uppdrag knutet till elevernas uppfattning om kvinnlighet och manlighet där skolan aktivt skall motverka traditionella könsmonster.

I läroplanens Övergripande mål och riktlinjer formuleras personalens ansvar:

Alla som arbetar i skolan ska

- *aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av individer eller grupper. (2011, s. 12).*

Läraren ska

- *verka för att flickor och pojkar får ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen. (2011, s. 15).*

Alla som arbetar i skolan ska

- *bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. (2011, s. 17).*

De övergripande målen visar att uppdraget att motverka diskriminering och att eleverna inte skall begränsas utifrån kön gäller alla inom skolan. Läraren specifikt har ett uppdrag att ge flickor och pojkar lika stort utrymme i undervisningen.

Kursplanen i Historia

I läroplanen har varje ämne sin egen kursplan, vilka beskriver respektive ämnes syfte och centrala innehåll. I det centrala innehållet anges vad som skall behandlas i undervisningen. Kursplanerna är bindande föreskrifter och ska läsas mot bakgrund av läroplanen, vilket innebär att historieämnets kursplan, syfte och centrala innehåll skall läsas mot läroplanens formuleringar om jämställdhet.

Historieämnets kursplan inleds med följande rader som lyfter fram att ämnet skall behandla hur såväl män som kvinnor deltagit i formandet av historien och att eleverna skall få en kronologisk överblick av hur båda könen format våra samhällen:

Människans förståelse av det förflutna är inflätad i hennes föreställningar om samtiden och perspektiv på framtiden. På så sätt påverkar det förflutna både våra liv i dag och våra val inför framtiden. Kvinnor och män har i alla tider skapat historiska berättelser för att tolka verkligheten och påverka sin omgivning. Ett historiskt perspektiv ger oss redskap att förstå och förändra vår egen tid. (2010, s. 172).

Undervisningen i historia ska syfta till att ge eleverna förutsättningar att tillägna sig en historisk referensram och en fördjupad förståelse för nutiden. De ska också få möjlighet att utveckla en kronologisk överblick över hur kvinnor och män genom tiderna har skapat och förändrat samhällen och kulturer. (2010, s. 172).

I historieämnets kursplan beskrivs det centrala innehållet för årskurskurs 7- 9. Här beskrivs följande innehåll för den period som handlar om Fornä civilisationer, från förhistorisk tid till ca 1700.

Vad historiska källor från någon högkultur, till exempel i Asien eller Amerika, kan berätta om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män. (2010, s. 176).

Det centrala innehållet för historieämnet i årskurs 7-9 uttrycker inte explicit genus i varje del, men anger några avsnitt som tydligt skall belysa kvinnors och mäns levnadsvillkor.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att jämställdhetsuppdraget inom skolan är tydligt formulerat, genom såväl skollag som läroplanens övergripande värden och kursplanebeskrivningar. Ohlander (2010) reflekterar över läroplanens funktion som ram för kursplanerna och hon frågar om innehållet i kursplanen betyder att det räcker att ta upp relationen och förhållandena för män-kvinnor inom de ”avsnitt” kursplanen formulerar. Hon undrar vidare om det kanske finns en risk att en detaljläsning av det centrala innehållet uppfattas som att arbete med detta innehåll är tillräckligt ur ett jämställdhetsperspektiv. Ohlander anser det därför vara på sin plats att påminna om läroplanens formuleringar av övergripande normer och värden och att jämställdhetsuppdraget är det ramverk kursplanerna skall läsas mot.

Syfte och frågeställningar

Läromedel har granskats tidigare. Det är ingen ny företeelse. Läromedlen har också genomgående fått kritik för att de har brister vad gäller jämställdhet. Läromedlen har även i DEJAs rapporter fått kritik för sin bristande förmåga att leva upp till läroplanens mål ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv. 2011 fick skolan nya styrdokument, med formuleringar om jämställdhet. Det har dessutom kommit ut nya läromedel, vilka säger sig leva upp till den nya läroplanens mål. När läromedel skrivs om och bearbetas är det intressant att se om kritiken har hörsammats hos läromedelsförfattarna och förlagen och om det har lett till någon förändring ur ett genusperspektiv.

Syfte

Ohlander granskade läromedel utifrån vilket utrymme kvinnor och män ges samt hur de beskrivs i några läromedel. Det övergripande syftet med arbetet är att på liknande sätt undersöka hur kvinnor och män representeras och presenteras i ett nyproducerat läromedel i historia för grundskolan för att därefter jämföra med resultaten från Ohlanders rapport och se om, och iså fall hur, författarnas sätt att skriva om kvinnor och män har förändrats och slutligen hur innehållet förhåller sig till läroplanens krav på jämställdhet.

Frågeställningar

Följande frågor har undersökts:

1. Vilket utrymme ges män respektive kvinnor i läromedlet?
2. Hur presenteras kvinnor och män i läromedlet?
3. Finns någon förändring i representation och presentation av kvinnor och män i läromedlet jämfört med Ohlanders resultat.
4. Hur förhåller sig läromedlet till läroplanens krav på jämställdhet?

Metod

I detta examensarbete jämförs resultaten från Ohlanders (2010) tidigare läromedelsgranskning med en egen granskning av ett nytt läromedel, *Historia 7* (Almgren, Isaksson, Tallerud & Thornbjörnsson, 2011). Metoden utgår därför från Ohlanders struktur och hennes sätt att bearbeta läromedlen *Människan genom tiderna* (Skrutkowska, et al., 2003) samt *SO Direkt. Historia. Ämnesboken*. (Almgren, Tallerud, Thornbjörnsson, Tillman, 2007), i fortsättningen kallad SO Direkt. Ohlanders sätt att bearbeta läromedlen är utgångspunkten och den som efterföljs vilken redogörs för nedan. Därefter återges vilken metod detta arbetssätt ligger närmast och hur det förhåller sig utifrån reliabilitet och validitet.

Ohlanders bearbetning av läromedlen

Först har sammanställts Ohlanders resultat från granskningen av kvinnors representation och presentation i förhållande till männen. Resultaten för kvinnors utrymme redovisas, där Ohlander har räknat namngivna män och kvinnor i register, huvudtext och sammanfattningar, och bildtexter, anonyma kvinnor och män i bilder, tidslinjer samt kvinnor i arbetsuppgifter. Därefter redovisas Ohlanders resultat från analysen av hur kvinnor och män presenteras vilken hon genomför genom att undersöka hur de behandlas i förhållande till varandra, hur kvinnor tas upp utanför speciella kvinnoavsnitt. Redovisningen av analysen omfattar även en granskning av vilket mänskligt perspektiv man kan spegla i framställningarna och hur stor del (antal sidor) av lärobokens text beskrivningar om kvinnor ges. Efter att ha presenterat Ohlanders resultat granskar jag ett nytt läromedel, *Historia 7*, (Almgren et al. 2011) på samma sätt som Ohlander gjort och jämför därefter om innehållet i läromedlet har förändrats. Delar av Ohlanders och mina resultat ställs mot varandra i en tabell för att underlätta överblicken. Slutligen ställer jag resultatet från *Historia 7* mot läroplanen för att undersöka om det lever upp till kraven på jämställdhet.

Som utgångspunkt för studien är Ohlanders granskning, *Människan genom tiderna*. Därefter sammanfattar jag huvuddragen i resultaten från *SO Direkt*, eftersom det är uppföljaren av denna bok som sedan skall granska, och därför också är intressant för denna studie. Ohlander har en mer övergripande och kortfattad struktur när hon granskar *SO Direkt*. Återgivningen av resultaten blir därför inte komplett.

Historia 7 är ett nytt läromedel avsett för grundskolans åk 7-9. Bokförlaget är Sanomautbildning, tidigare Bonniers utbildning. Föregångaren till *Historia 7* hette *SO Direkt. Historia. Ämnesboken* och var ett av de läromedel som granskades av Ohlander för DEJA 2010. *SO Direkt Historia* fick, liksom de andra läromedlen, hård kritik för att de inte lever upp till läroplanens krav på jämställdhet. Enligt förlaget är det nya läromedlet anpassat till den nya läroplanen Lgr 11. Författare till *Historia 7* är Bengt Almgren, David Isaksson, Berndt Tallerud samt Hans Thornbjörnsson. Det är i stort sett samma författare som för *SO Direkt*, undantaget att Hans Tillman ersatts av David Isaksson. Utgångspunkten i min granskning av *Historia 7* är samma frågor som har redovisats från Ohlander.

Historia 7 är tänkt att ingå i en serie för högstadiet men vid tiden för granskningen har bara den för åk 7 getts ut och det är den del som granskats här. Det innebär att det inte är möjligt att jämföra stoff för hela åk 7-9 som i Ohlanders granskning. Detta kan ses som en svaghet i denna studie, men medveten om detta kan resultatet i min granskning ge tendenser om innehållet ur ett jämställdhetsperspektiv och ge underlag för diskussion relaterat till den nya läroplanen.

Innehållet i Historia 7, omfattar den tidigare delen av historien, från människans begynnelse fram till och med industrialismen (dock ingenting om svensk historia). Därför avgränsas redovisningen av Ohlanders rapport när hon analyserar innehållet och huvudsakligen tas följande historiska perioder: förhistorisk tid, Egypten, Grekland och Romarriket under antiken, Araberna, medeltiden, Franska revolutionen samt industrialismen.

Läroboksanalys

Detta sätt att analysera läroböckerna har vissa likheter med vad Selander (Selander, 1988) kallar en pedagogisk textanalys, med vilken man kan undersöka och förklara vad som förmedlas genom exempelvis läromedel. Selander menar att det är rimligt att plocka ut och jämföra avsnitt ur olika läromedel. Enligt Selander görs urval av stoff initialt och motsvaras av den jämförda studien av Ohlander (2010).

Kvantitativ och kvalitativ analys

I denna studie används både en kvantitativ och en kvalitativ analys vilka avser komplettera varandra och innebär att man även undersöker hur texterna beskriver olika aktörer, händelser och tidsperspektiv.

Den kvantitativa analysen utgår från att sortera och kategorisera olika enheter i det undersökta materialet för att därefter notera dess förekomst (Esaiasson, 2002).

Den kvalitativa analysen utgår från en innehållsanalytisk metod där innebörden i texten undersöks och där svar på vad en text förmedlar söks (Bergström/Boréus, 2000). Inom hermeneutiken är tolkningen och förståelsen av en text central. Hermeneutiken kan kritiseras vara beroende av forskaren som person men inom hermeneutiken lyfts det fram som en styrka i strävan att uppnå förståelse av en text (Arvidsson/Rosengren, 2002).

Undersökningen av läroböckerna utifrån en kvantitativ och en kvalitativ analysmetod ger god grund för reliabiliteten. Den kvalitativa delen har tydliga kategorier och kan följas upp med hög reliabilitet. Den kvalitativa analysmetoden, som utgår från hermeneutiken, kan kritiseras utifrån sin nära anknytning till den enskilda forskaren. Eftersom en beskrivning av hur texterna tolkas, vilka kategorier som undersökts och läsaren själv kan avgöra om hen håller med, kan hävdas att reliabilitet ändå uppnås. (www.eki.mdh.se, 2012-06-11).

Resultatet från läromedelsgranskningen redovisas systematiskt och detaljerat utifrån redovisade kategorier för att granskningen skall uppnå god validitet (www.eki.mdh.se, 2012-06-11).

Granskningen görs av ett offentligt och tillgängligt läromedel. Intervjuer eller observationer har inte gjorts vilket har inneburit att några särskilda etiska ställningstaganden inte har varit nödvändiga.

Resultat

Här redovisas resultaten från den granskning jag gjort av *Historia 7*. Resultaten struktureras och kategoriseras på samma sätt som Ohlanders granskning.

Grundskoleboken Historia 7

Strukturen i Historia 7 är kronologisk. Kapitlen har inledningar med frågeställningar som ska fånga centrala frågeställningar och väcka intresse. Varje kapitel avslutas med en sammanfattning under rubriken Kortfattat och fungerar som repetition och eventuellt kort baskurs för den som behöver. Till respektive kapitel finns arbetsuppgifter, grafiska översikter med kortfattad text och bilder, reportage samt faktarutor som fördjupande beskriver ett utvalt moment.

Kvinnors representation – vilket utrymme får kvinnor?

Här granskar jag utrymmet kvinnor, och även män får, i läromedlet utifrån den struktur Ohlander använt sig av. Jag räknar förekomsten av kvinnor och redovisar vilken andel de utgör i relation till männens utrymme.

Namngivna kvinnor och män i register

Bokens register innehåller sju kvinnors namn och 45 män. Kvinnorna är Charlotte Corday, Olympe de Gouges, Isabella, Kleopatra, Marie Antoinette, Rigoberta Menchu samt Théorigne de Méricout. De namngivna kvinnornas procenttal blir 13 procent. Av nyfikenhet undersöktes även innehållsförteckningen. Här nämns tre personer vid namn, Alexander den store, Muhammed och Napoleon. Ingen kvinna nämns vid namn.

Resultatet visar en högre andel kvinnor i Historia 7, 13 procent jämfört med 6 procent i både Människan genom tiderna och SO Direkt. Det skulle kunna tolkas som en ökning av kvinnornas andel. Dock bör det påminnas om Ohlanders resultat, att kvinnornas närvaro i läroböckerna minskade ju längre fram i tiden man kom och att det inte namngavs en enda kvinna efter år 1700. I denna granskning avhandlas endast den tidigare delen av historien, som synes också med en något högre andel kvinnor. Gemensamt är fortfarande den manliga dominansen.

Namngivna kvinnor och män i huvudtexten

Eftersom Historia 7 enbart omfattar en del av historien räknas det totala antalet namn i huvudtexten. Detta för att se om en sådan närmare granskning kan ge signaler om hur kvinnor och män ges utrymme. Från att den första verkliga historiska personens namn nämns (gudar och fiktiva personer räknas ej), passerar 49 sidor med hela jägar- och samlarsamhället, bondesamhället, kulturerna kring Eufrat och Tigris, Nilen, Indus, Huang He samt Medelhavskulturerna med grekerna innan den första kvinnan nämns vid namn; Hypatia som levde på 400-t evt. Nästa kvinna som nämns är Kleopatra. Läroboken har långa tidsperioder där namngivna kvinnor saknas helt. 1500 år av historien presenteras efter Kleopatra utan en enda namngiven kvinna. Kvinnor från huvudtexten i Historia 7 är: Hypatia (vetenskapsman), Kleopatra (härskare, drottning), Isabella (drottning), Rigoberta Menchu (nobelpristagare och indianledare), Elisabeth I (drottning), Joséphine (Napoleons hustru), Charlotte Corday (revolutionskämpe), Thérigine de Méricourt (revolutionskämpe), Olympe de Gouges (kvinnorättskämpe och författare), Marie Antoinette (drottning), Maria Theresia (kejsarinna), hertiginnan av Sutherland, Elisabeth Bentley (fabriksarbetare). 95 män nämns vid namn och tretton kvinnor vilket innebär 12 procent av antalet namngivna personer.

Resultatet visar en ökning av andelen kvinnor. Likväl bör vi ha i minnet Ohlanders kommentar, att kvinnornas andel var högre i tiden före år 1700. Långa tidsperioder passerar utan någon namngiven kvinna och den manliga dominansen kvarstår, precis som i Ohlanders granskning.

Namngivna kvinnor och män i sammanfattningar

Under rubriken Kortfattat sammanfattas respektive kapitel och här lyfter man fram de mest centrala dragen för eleven. Det är vanligen två sidor med text och bilder. Totalt finns åtta sådana sammanfattningar och här nämns arton personer. En av dessa är kvinna; drottning Isabella i Spanien. Hon nämns tillsammans med sin man ”*det spanska kungaparet Ferdinand och Isabella lät sig övertalas av Christoffer Columbus att bekosta hans sjöfärder*” (sid. 162).

Kvinnornas andel är här fem procent, samma andel som i SO Direkt, (i människan genom tiderna återges inga siffror). När man tittar bakom siffran och ser att den motsvaras av en kvinna är det precis som Ohlander påpekar i granskningen av grundskoleboken SO Direkt, precis som om kvinnors insatser avtar i betydelse. Även här är den manliga dominansen framträdande. Eftersom sammanfattningarna skall ge en överblick av det viktigaste i varje epok är det anmärkningsvärt att bara en kvinna nämns i alla sammanfattningar.

Namngivna kvinnor i bildtexter

Vid en genomgång av namngivna män och kvinnor i bildtexterna är den manliga dominansen överväldigande. Endast två kvinnor namnges, Nefertiti och Kleopatra, samtidigt som 28 män namnges. Värt att notera är att några av männens namn upprepas frekvent, Alexander den stores och Napoleons namn nämns fyra gånger vardera i olika bildtexter. När så få som två kvinnor namnges, kan det vara intressant att se vad man skriver om dem. I bildtexten där Nefertiti omnämns är hon inte där i rollen som en huvudperson utan vid sidan av en man, som Farao Ramses II:s favorithustru:

Farao RamsesII lät uppföra två tempel i Abu Simbel. Den största till sig själv och solguden, det lilla till sin favorithustru Nefertiti och Hathor kärleksguden. (s. 29).

Kleopatra är huvudperson i bildtexten där hon omnämns:

Kleopatra bär himmelsgudinnan Hathors symbol, en solskiva med kohorn. Hathors make var Ra, solguden. (s. 75).

Kvinnornas andel är här något lägre, sju procent mot nio procent i Ohlanders granskning. Med tanke på att ett stort stoff inom ämnet konkurrerar om utrymmet, är det intressant att reflektera över att några av männen ges utrymme så frekvent, och vilken roll dessa män har; rollen som mäktiga erövrare. Även i bildtexterna visas resultat likvärdiga Ohlanders granskning, nämligen att en kvinna inte självklart presenteras som en självständig person, för egna insatser eller egenskaper. Kvinnan i rollen som pendang till en man känns igen.

Bilder av anonyma kvinnor och män

I historia 7 är förekomsten av bilder stor. Denna del av granskningen avser bilder av en eller flera anonyma människor av samma kön. 62 bilder visar enbart män och 13 bilder visar enbart kvinnor, vilket innebär att de anonyma kvinnorna utgör 17 procent.

Resultatet visar siffror närliggande Ohlanders 20 procent bilder med kvinnor.

Tidslinjer

Historia 7 återger historien i tidslinjer under rubriken Grafik. Här förekommer sällan namn och många av illustrationerna är svåra att definiera som män eller kvinnor. Tre män nämns

vid namn: Alexander den Store, kejsar Augustus, och Napoleon, varav Napoleons namn förekommer fyra gånger och visas på en stor bild. Ingen kvinna nämns vid namn.

Utöver antalet namngivna kvinnor granskas även förekomsten av kvinnor och män i tidslinjernas illustrationer och vika företeelser de skildrar. De illustrationer som föreställer män är 53 till antal och kvinnorna 14, vilket innebär att kvinnorna motsvarar 21 procent. Männerna i bilderna föreställer krigare, handelsmän, jordbruksarbetare eller härskare medan kvinnorna exempelvis vaktar elden, bär vatten eller väver. Utöver de könskodade bilderna förekommer ett stort antal illustrationer som utan undantag skildrar männens verksamhet och liv vilket dessutom gör att männens representation är betydligt större i bilderna då de föreställer tex bemannade korsfararfartyg och människor på vikingaskepp. En manlig dominans är vad som framkommer och kvinnors erfarenheter och aktiviteter förbigås.

Sammantaget namnges få personer, samtidigt som somliga män återges upprepade gånger, exempelvis Caesar och Napoleon, vilket är intressant med tanke på trängseln i urval av stoff. Att reflektera över vilka män dvs erövrare och härskare, som får denna stora andel av utrymmet kan vara intressant. Kvinnornas andel av de namngivna personerna i tidslinjerna är noll procent. Trots den högre frekvensen för kvinnor i illustrationer (21 procent mot Ohlanders 6 procent) är den manliga dominansen stor, precis som i Ohlanders granskning, eftersom flertalet bilder som *inte* visar specifikt kvinnor eller män handlar om mäns erfarenheter och aktiviteter, exempelvis i bilder på krigsfartyg och soldater.

Arbetsuppgifter

Varje huvudkapitel avslutas med ca en sida arbetsuppgifter som med sitt innehåll blir en viktig bärare av vad som är viktigt. I de åtta kapitlen finns sex uppgifter som handlar om kvinnors situation varav en uppgift handlar om jämlikheten mellan könen hos romarna. Lite förvånande problematiserar inte någon uppgift om franska revolutionen bristerna av kvinnliga rättigheter i samhället. Fyra kvinnor nämns vid namn: Kleopatra, Olympe de Gouges, Theorine de Mericourt och Charlotte Corday. Den arbetsuppgift som omfattar de tre sistnämnda kvinnorna, alla aktiva under franska revolutionen, ställer frågan varför det slutade illa för dem trots att de var positiva till revolutionen. 18 män namnges. Några av dem förekommer upprepade tillfällen, det är Alexander den Store, Caesar och Napoleon. Till exempel handlar hela fem olika frågor om Napoleon. Totalt finns 149 arbetsuppgifter. Av dessa är några könskodade, sex frågor handlar om kvinnors situation.

Jämfört med Ohlanders resultat, där 10 procent av frågorna är kvinnligt könskodade, är kvinnornas representation i Historia 7:s arbetsuppgifter ännu mindre, fyra procent, och den manliga dominansen kvarstår. Att kvinnor bara namnges i två kapitel innebär att de utelämnas inom större delen av historiens förlopp. Utelämnandet av kvinnor under långa tidsperioder känns igen från Ohlander.

Analys av texterna - hur presenteras kvinnor och män?

Ges kvinnor utrymme i den anonyma historien, den som inte handlar om specifika, namngivna personer? Ohlander (2010) framförde tanken att det kunde finnas ett utrymme för kvinnor i berättelserna om anonyma människors livsvillkor, handlanden och öden. Genom att inte bara räkna antal namn, utan också analysera *vad* som skrivs och *hur* män och kvinnor beskrivs, får vi veta mer.

Hur behandlas och framställs kvinnor och män i förhållande till varandra?

Kvinnors livsvillkor lyfts fram i några olika specialavsnitt och markeras med underrubriker till huvudtexten. Specialavsnitten rubriceras: *Giftemålet* (kapitlet om Egypten), *Kvinnorna* (kapitlet om Grekerna), *Kleopatra* och *Kvinna i Rom* (kapitlet om Romarna), *Hur levde kvinnorna* (kapitlet om Araberna), *I den egna hyddan* (kapitlet om Amerikas urbefolkning) och *Kvinnorna och revolutionen*. Dessa specialavsnitt omfattar drygt tre sidor av huvudtextens ca 160 sidor. När bilder, sammanställningar och annat innehåll som ej är huvudtext räknas bort från kvarstår 86 sidor ren huvudtext, vilket gör att kvinnornas specialavsnitt motsvarar 2,2 procent av bokens textsidor.

Ohlanders resultat visar samma tendenser, att man hanterar kvinnors erfarenheter vid sidan av huvudtexten, i specifika kvinnoavsnitt, och att kvinnor ges mycket begränsat utrymme integrerat i huvudtexten.

Hur tas kvinnor upp utanför de särskilda kvinnoavsnitten?

Om man lite närmare granskar i vilka sammanhang kvinnor nämns kan man utläsa i vilken egenskap de ges utrymme. Hälften av kvinnorna förekommer i egenskap av härskare, eller person med makt kommen ur en härskarfamilj, antingen som regenter själva eller i egenskap av hustru till en härskare och deras roll i historien utvecklas sällan. De andra kvinnorna som nämns är omnämnda i egenskap av revolutionskämpar eller frihetskämpar, varav Olympe de Gouges för sin kamp för kvinnors rättigheter.

Ett annat framträdande resultat gäller presentationen av kvinnorna och männen: deras utseende! Det visar sig att det skiljer sig åt vad man berättar och vilka ord som används. Inte någon av männens utseende beskrivs medan man återfinner sådana kommentarer om kvinnor i flera fall. Om Joséphine står det "*den vackra 33-åriga änkan*" (s. 172), om Thériigne de Méricourt står det "*en ung vacker skådespelerska*" (s. 177). I kapitlet om industriella revolutionen finns rubriken "*En katastrof för unga kvinnor*" (2011, s.196), där man berättar att utseendet alltid förstördes av fula ärr efter smittkopporna. Kleopatra beskrivs som intelligent, Olympe de Gouge som stridbar författare Vanligare är dock ingen beskrivning av kvinnorna alls. Ord som används när män beskrivs anspelar ofta på grymhet, kraft och makt och verkar i vissa fall användas för att skapa spänning i texten. I beskrivningarna speglas snäva bilder av män genom ordval som knyts till männen. Några exempel är: blodtörstig, galning, omätligt rik, giriga och äventyrslystna, ett namn som skulle sätta skräck i människor, geni och tävlar. Den man som beskrivs på ett annat sätt är Kung Kyros II, men då konstateras samtidigt av författarna att han är en avvikande man, en man som inte hör till en manlig norm och beskrivs då som märklig:

Kyros II är en av de märkligaste erövrarna i historien. Hans mildhet gjorde att de befriade folken hälsade honom som befriare. (s 49)

Ohlanders resultat känns igen, flera kvinnor presenteras i allmänhet tillsammans med sin make och ges inte utrymme utifrån egna insatser. När kvinnor nämns är det i traditionellt manliga sfärer, som kämpar på barrikaderna eller som härskare.

Är både kvinnor och män subjekt, huvudpersoner i framställningen?

Vilka handlar då den övriga texten om, Handlar den om människor? Möjligen återges kvinnors erfarenheter och livsförutsättningar utvecklat och integrerat i huvudtexten. Här återges några siffror som ange hur stor del av texterna som handlar om kvinnor.

Att mannen är norm blir påtagligt då man i läroboken i flertalet fall först beskriver en aktivitet, exempelvis levnadsförhållanden, utbildning eller fritidssysselsättningar i allmänna ordalag. Därefter åtföljs ett tillägg med beskrivningar av hur det var för kvinnor. ”Även kvinnor kunde bli skrivare” (s28), ”I templen fanns *också* deltidstjänster för kvinnor” (s29), ”*även* flickorna tränades i brottning” (s47), ”En *vanlig* slav kostade dubbelt så mycket som en oxe, kvinnorna mer” (s54), ”På stenbänkarna satt senatorerna och de rika närmast arenan, därefter vanliga medborgare. Alldeles under ståplatserna fanns *kvinnornas* sittplatser” (s79), ”*Men* det finns *också* beskrivningar av att barn och kvinnor spelade boll” (s177). Formuleringarna *men*, *även*, *också* förekommer frekvent som en inledande bisats till det ”normala” och signalerar att kvinnorna inte är norm, utan något annat.

Utöver specialavsnitten om kvinnor återfinns berättelser om de anonyma kvinnors liv, mer allmänt hållet. Vid en beräkning av enbart de *anonyma kvinnorna*, ges de ungefär två sidors utrymme, vilket motsvarar en procent. Namngivna kvinnor återfinns också i texten och sammanlagt visar sig knappt tre sidor handla om *namngivna och anonyma kvinnor*. När anonyma och namngivna kvinnor summeras tillsammans med specialavsnittens 3,5 sidor blir det ca 6,5 av 160 sid, vilket motsvarar ca 4 procent.

Utrymmet för kvinnor är liknande Ohlanders resultat. Kvinnor namnges sällan och det berättas ytterst lite om kvinnors erfarenheter och förutsättningar, vare sig i specialavsnitten om kvinnor eller integrerat i huvudtexten. De ges dessutom genom formuleringarna en undantagsstämpel.

Mänskligt perspektiv?

Handlar det andra i boken, det som inte är specialavsnitt om kvinnor, om människor – eller män? En central fråga i Ohlanders rapport är vilket perspektiv som speglas i texterna. För att svara på det har texterna som *inte* handlar om kvinnor specifikt undersökts. Det skulle ha varit ett alldeles för omfattande arbete att räkna alla pronomina och andra könsmarkörer i form av titlar etc. Istället undersöks vad och vilka texten handlar om. En dominerande del av texterna handlar om krig och erövringar där man berättar om olika härskare (manliga) och fakta om deras förehavanden. Kvinnornas roll i samhället under krigen behandlas inte. Perspektiven är i många fall påtagligt manliga. Några exempel som visar det manliga perspektivet, där mannen är norm, är en text om grekerna och slaveriet där man berättar att ”*en vanlig slav kostade dubbelt så mycket som en oxe, kvinnorna mer*” (s54). I texten om romarna beskrivs slavarnas hårda liv och följande står att läsa:

Att städa och laga mat i en rik romares hus eller vara hans älskarinna och föda hans barn gav ett behagligare liv. (s81).

Läroboksförfattarna utvecklar inte resonemanget om kvinnors förutsättningar och det kan vara relevant att fråga sig för vem och på vilket sätt författarna menar att det var behagligare? Ett annat exempel som speglar ett återkommande manligt perspektiv är texten om Kleopatra. Först omnämns hon tillsammans med Caesar där och deras korta kärleksrelation berörs. Hennes namn återkommer något senare i texten tillsammans med Octavianus, under rubriken Republiken blir kejsardöme, där man utan någon koppling till rubriken berättar

Även Octavianus stötte på Kleopatra, som tog sitt liv för att slippa föras till Rom som fånge. (s 75).

Beskrivningen av Kleopatra framställer henne som ett objekt och jag undrar vad den kommentaren avser förmedla för viktig kunskap i en lärobok i historia i grundskolan. Kommentaren har ett tydligt manligt perspektiv. Därefter följer en faktaruta om hennes kompetens och gärningar, men man berättar också här om henne som ett objekt i beskrivningen av att Caesar charmades av henne och hennes melodiska stämma (s 75). På liknande sätt beskrivs Joséfine:

På en fest mötte han den vackra 33-åriga änkan Joséfine. Napoleon blev blixtkär och några månader senare gifte de sig” (s172).

Helt lösryckt står denna information utan sammanhang. Vad är syftet med att berätta detta? Jämställdhet berörs ytterst marginellt. Kraven på kvinnors rösträtt nämns med några rader i samband med Olympe de Gouges i faktarutan *Kvinnorna och revolutionen*. Där berättas om hennes krav på kvinnlig rösträtt och invändningar mot att det fortfarande var männen som bestämde över kvinnorna. Samhällsbeskrivningen problematiseras inte, utan stannar som ett konstaterande. Begreppet jämställdhet förekommer i några rader i kapitlet om Araberna, *”Men män och kvinnor var långt ifrån jämställda”, ”Men det går även att hitta exempel på att kvinnorna levde mer jämlikt med sina män.” (s 99)*, i samband med att man i ett specialavsnitt beskrivit kvinnors rättigheter före och efter islam.

Jämfört med Ohlanders resultat känns det manliga perspektivet igen. En övervägande del av texten signalerar att det handlar om manliga sammanhang genom pronomina och andra könsmarkörer samt återberättande av företeelser där främst män verkat, exempelvis krigföring och handel. Likheterna gäller även att kvinnor ofta presenteras som bihang till en man, som objekt och att kvinnors insatser inte ges utrymme.

Resultatsammanställning

I granskningen av Historia 7 har samma frågor, som i sammanställningarna av Ohlanders resultat, använts för att undersöka hur kvinnor och män representeras och presenteras i ett nyproducerat läromedel i historia för grundskolan. Vid en genomgång av resultaten framträder skillnader i såväl representation och sättet att hantera kvinnor och män i historien. För att lättare få en överblick av resultat från granskningen återfinns innehåll återgivet i en tabelljämförelse, se bilaga 1.

Frågeställningarna i studien besvaras i det följande.

1. Vilket utrymme ges män respektive kvinnor i läromedlet?

Kvinnors representation är låg i jämförelse med männen. Det finns kategorier där kvinnor saknas helt, vilket exempelvis är fallet i tidslinjerna, där inte någon kvinna namnges överhuvudtaget. Även i sammanfattningarna är kvinnors representation mycket låg, bara en av nitton som namnges är en kvinna. Med tanke på att både tidslinjer och sammanfattningar i sin utformning presenterar det övergripande och viktiga är det anmärkningsvärt att så få kvinnor återfinns i dessa delar.

Få kvinnor namnges överhuvudtaget. De namngivna kvinnorna är endast sju procent av alla namngivna personer i registret och 13 procent av de namngivna personerna i huvudtexten. Av alla namn i huvudtexten är 95 procent män. När eleverna repeterar sitt arbete med hjälp av arbetsuppgifter återfinns sex av totalt 149 frågor som på något sätt har en kvinnlig könskodning.

Högst representation får anonyma kvinnor i olika typer av bilder. I illustrationerna återfinns 21 procent kvinnor och i bilder av anonyma kvinnor i huvudtexten återfinns en något lägre andel. Här, i bilderna, återfinns de absolut högsta andelen kvinnor i hela sammanställningen. Om det är befogat att benämna siffran som hög är tveksamt, då kvinnor utgjort hälften av befolkningen i alla tider. När det gäller namngivna kvinnor i bildtexter sjunker förekomsten markant igen, till sju procent av alla namngivna personer, det motsvaras av två kvinnors namn, Kleopatra och Nefertiti, samtidigt som 28 män namnges.

2. Hur presenteras kvinnor och män i läromedlet?

I analysen av hur kvinnor och män presenteras framträder flera skillnader. Mannen framställs som norm i framställningen på olika sätt. Huvudtexten tycks utgå från ett manligt perspektiv genom att man i läromedlet talar allmänt om historien genom män, markerat genom exempelvis pronomina och titlar. När det gäller kvinnor formuleras de som ett tillägg, genom användandet av konjunktioner och bisatser. Bland annat lyfts kvinnors insatser och erfarenheter i flera sammanhang ut ur huvudtexten och behandlas i särskilda avsnitt, så görs aldrig med männen. En stor del av texten avhandlar krig och erövringar, områden där män haft stort utrymme. Eftersom man inte berättar om kvinnors erfarenheter varken i tider av krig eller fred, kommer inte kvinnors förutsättningar fram nästan någon stans. Endast fyra procent av kvinnorna om kvinnor.

Det finns skillnader i hur man behandlar män och kvinnor. Kvinnor blir objektifierade och deras utseende är ett föremål för kommentarer på ett sätt som inte görs med män. I texten finns formuleringar som jag uppfattar som sexistiska. ”Att städa och laga mat i en rik romares hus eller vara hans älskarinna och föda hans barn gav ett behagligare liv” (Almgren, et al., 2011, s. 81), framställs som ett konstaterande. När kvinnor framställs är det ofta tillsammans med en man och sällan som huvudperson, subjekt, för berättelsen. De kvinnor som ges utrymme är främst härskare själva eller gifta med en härskare. Franska revolutionens kvinnor ges mest utrymme och utgör en tredje del av de namngivna kvinnorna. Även ordvalen kring män och kvinnor skiljer sig åt, manliga beskrivningar som galning, blodtörstig och girig inger obehag och förekommer frekvent.

3. Finns någon förändring i representation och presentation av kvinnor och män i läromedlet.

I det följande sammanfattas en jämförelse av resultaten av Ohlanders granskning av *Människan genom tiderna* och *SO Direkt*, samt min granskning av *Historia 7*. För att ge en överblick av resultaten av kvinnors utrymme redovisas delar av kvantitativ karaktär i tabellen nedan.

I en jämförelse av mellan läromedlen har kvinnor en något högre förekomst i *Historia 7* jämfört med *SO Direkt* vad gäller antal namn i register, men lägre förekomst i såväl huvudtext som sammanfattningar och arbetsuppgifter. Jämfört med *Människan genom tiderna* är förekomsten kvinnor något högre i de flesta kategorier, men lägre i bildtexter med namngivna kvinnor, bilder av anonyma kvinnor och namn i tidslinjer. I övrigt är resultaten märkbart liknande i de olika läromedlen. Kvinnors hela representation i lärobokstexterna är fyra procent.

Sammantaget är resultaten av kvinnors representation till viss del varierande, men övergripande låg, särskilt med tanke på att kvinnor alltid motsvarat hälften av befolkningen.

Ett viktigt beaktande i analysen av siffrorna är Ohlanders påpekande att kvinnorna avtog i antal och utrymme i läroböckerna ju längre fram i tiden man kom. Eftersom min granskning gäller den tidiga delen av historien kan ökningen, i exempelvis andelen namngivna kvinnor i registren, vara en sådan effekt och det kan därför vara svårt att konstatera om kvinnor ges mer utrymme i det nyproducerade läromedlet Historia 7. Det blir nödvändigt att granska hela läroboksserien för ämnet i högstadiet för att konstatera om det är någon förändring i utrymme och representation. Gemensamt är dock den påtagliga manliga dominansen i alla tre läromedel.

Sett till presentationen av kvinnor och män är det tveksamt om man kan beskriva någon egentlig förändring. Många likheter återfinns från de äldre läromedlen. Exempelvis speglas en bild med mannen som norm och kvinnors erfarenheter berättas vid sidan av huvudtexten i specialavsnitt och som tillägg till huvudtexten. Huvudtexten handlar främst om mäns handlingar och erfarenheter. I alla tre läromedel görs en åtskillnad i hur man beskriver män och kvinnor. Kvinnors utseende beskrivs på ett sätt som ej görs med män och kvinnor framställs återkommande som objekt och sällan som huvudperson, subjekt, i beskrivningarna. De kvinnor som ges utrymme är ofta härskare. En märklig betraktelse är att man i det nya läromedlet Historia 7 tagit bort den kritiserade, och enligt Ohlander, sexistiska formuleringen av kejsarinnan Teodora. Istället återfinns en annan, enligt mig sexistisk kränkande formulering, den där författarna skriver att slavinnor fick en behagligare tillvaro i valet att bli en rik mans älskarinna. Presentationerna av människor speglar sammantaget traditionella könsmodeller.

Vid en jämförelse av läromedlen är det svårt att finna mer än marginella förändringar av kvinnors och mäns representation och presentation. Likheterna är de som framträder tydligast.

4. Hur förhåller sig läromedlet till läroplanens krav på jämställdhet?

I läroplanen formuleras krav på jämställdhet mellan kvinnor och män. Utifrån det resultat som presenterats om kvinnors och mäns utrymme och presentation i läroböckerna är det dags att fråga om läromedlet lever upp till läroplanens krav.

Den bild som framträder i resultatdelen är en historieskrivning med överhängande manlig dominans och utpräglat traditionella könsmodeller, vilket därmed riskerar att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt på ett stereotypt sätt, tvärt emot läroplanens skrivningar. Man kan även hävda att läroboken som hjälpmedel inte uppnår kraven för att läraren skall ha möjlighet att stödja eleverna i att pröva och utveckla sina intressen oberoende av könstillhörighet. I texten finns såväl kränkande som sexistiska formuleringar, vilket skolan aktivt skall motverka. Om man avser ge flickor och pojkar lika stort utrymme i undervisningen räcker inte detta läromedel till eftersom representationen är utpräglat skev.

Läromedlet har stora brister i förhållande till läroplanens krav på jämställdhet. Det är tveksamt att hävda att det ens räcker att bidra med annan litteratur eller andra frågeställningar för att kompensera för bristerna, då det inte kan göras o gjort att lärobokens budskap med sin värdering av kvinnor och män redan har nått eleverna.

Diskussion

Hur kan man förstå resultaten i denna granskning och jämförelse av läromedel? Initialt hade jag en förhoppning att det skulle synas en förändring av innehållet i det nya läromedlet Historia 7, utifrån tanken att vi med mer och ny kunskap tar till oss och använder oss av den. DEJA:s rapport *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia* visade att läroböckerna hade stora brister avseende jämställdhet.

Metoden, att granska innehållet såväl kvantitativt som kvalitativt, visade sig vara en passande metod för att granska läroboksinnehållet. Några resultat, som visade på större kvantitativt utrymme för kvinnor, skulle utan en kvalitativ granskning lätt kunna missförstås, eller snarare för enkelt bidra till missvisande slutsatser om förändringar/förbättringar till kvinnans fördel, i läromedlets sätt att hantera kvinnor och män i läromedlet. Den kvalitativa granskningen påvisade andra aspekter, hur kvinnor och män behandlas, vilka annars hade varit svåra att uppfatta. Metodvalet hjälpte mig att besvara mina frågeställningar. Kombinationen av den kvantitativa och kvalitativa granskningen kompletterar varandra och bidrar till hög reliabilitet och validitet då resultaten kan följas upp och underlaget för analyserna redogörs för.

Innehållet i läromedlet tycks, enligt mina resultat, inte ha förändrats mer än marginellt, trots ny kunskap. Den manliga dominansen kvarstår och en traditionell bild av manlighet och kvinnlighet framträder. Kvinnors erfarenheter ges bitvis marginellt utrymme men stannar huvudsakligen vid att komplettera huvudtexten i speciella avsnitt, ibland lösryckt insatt i huvudtexten. Man kan reflektera över vilka normer som styr över vem och vad som ges utrymme och vilka normer orden om män och kvinnor signalerar. I den äldre läroboken SO. Direkt. återfanns sexistiska framställningar, den om kejsarinnan Theodora när hon låg naken på en scen, men finns inte längre kvar i den nya versionen av läromedlet. Det kan vid en första överblick tolkas som förändring till det bättre. När jag i en närmare granskning finner andra, nya formuleringar av sexistisk karaktär, där författarna hävdar att livet var behagligare som älskarinna till en rik man, frågar jag mig vilken tyngd jämställdhetsuppdraget egentligen har hos förlaget och författarna, och om man har ställt sig frågan vilka värden och perspektiv man vill, och har i uppdrag att, förmedla. I resultatdelen framförde jag slutsatsen att läromedlen inte lever upp till läroplanens krav på jämställdhet och att läromedlen dessutom riskerar att återskapa stereotypa bilder. De bidrar inte heller till att flickor och pojkar kan utveckla den egna identiteten, utan förmedlar tvärtom snäva förebilder att förhålla sig till.

Hirdmans teorier om genus kan hjälpa oss i förståelsen av varför inte den nya kunskapen, exempelvis från Ohlanders rapport, men även tidigare rapporter, inte får genomslag i innehållet i det nya läromedlet. Hirdmans teorier kan även säga oss något om hur synen på, och värderingen av kvinnor och män, genomsyrar även hur man beskriver män och kvinnor i historieläromedel. Genussystemet, med såväl isärhållande av det manliga och kvinnliga genom givna ramar och en hierarkisk uppdelning, värderar det manliga högre, konstruerar genus i vårt samhälle på alla områden. Synen på vad manlighet och kvinnlighet är och vad som värderas högre, medför att mannen och det manliga ges större utrymme i läromedlen och att presentationen av män och kvinnor förblir stereotyp. Om dessa osynliga ”är” och ”bör”, som Hirdman beskriver, inte lyfts fram och ifrågasätts av läromedelsförfattarna själva är det inte heller troligt att läromedlen kommer att förändras på det sätt att den givna normen ifrågasätts eller att de utformas så att de speglar människors, dvs kvinnors och mäns, historia. Min tanke är att läromedelsförfattarna inte avsiktligt väljer att förmedla stereotypa bilder av män och kvinnor, utan att det sker omedvetet. Att utgå ifrån en historietradition som inte har

ifrågasatts, att ”göra som man alltid brukar” blir genom ett okritiskt förhållningssätt att bidra till återskapande av snäva och begränsande bilder av män och kvinnor.

Hur skall då lärare förhålla sig till detta resultat? Utifrån såväl Imsens och Långströms beskrivningar av hur centrala läromedlen är i undervisningen innebär resultatet en allt större betydelse av att läraren är kritisk i val av läromedel. För att ha en chans att leva upp till läroplanens krav på jämställdhet behöver läraren tillföra ett kritiskt förhållningssätt och problematisering av genus i historieundervisningen.

Tanken att läromedlen med någon slags ”automatik” förändras avseende genus i samband med tillgången på ny kunskap var allt för optimistisk. Min slutsats är att kunskaperna inte kan förutsättas omsättas i verkligheten eftersom det i samhället tycks existera omedvetna uppfattningar om genus, vilka präglar beskrivningar av såväl vår samtid som våra läromedel i historia. Min tidigare optimistiska förhoppning om att läromedlen skulle ha förändrats får leva vidare i förhoppningen att skolor och lärare fortsätter att utbilda sig inom genus, för att på så sätt bli mer medvetna om genus och välja läromedel med ambitioner att förmedla jämställda värden.

För framtida forskning skulle det vara intressant att undersöka hur lärare i historia förhåller sig till de bilder av kvinnor och män läroböckerna ger, om de problematiserar detta i sin undervisning och om jämställdhet finns som ett kriterium i val av läromedel. Resultaten i denna granskning visar inte på förändring av innehållet mot att ge både kvinnor och män jämlika utrymme och beskrivningar och visar att det är fortsatt viktigt att granska läromedel.

Referenslista

Almgren, B., Isaksson, D., Tallerud, B. & Thorbjörnsson, H. (2011). *Historia 7*. Stockholm: Sanoma Utbildning.

Almgren, B., Tallerud, B., Thorbjörnsson, H. & Tillman, H. (2007). *SO Direkt. Historia. Ämnesboken*. Stockholm: Bonniers utbildning.

Ambjörnsson, F. (2004), *I en klass för sig*. Stockholm: Ordfront.

Arvidsson, P., Rosengren, K. (2002). *Sociologisk metod*. Malmö: Liber.

Bergström, G., Boréus, K. (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Eilard, A. (2008). *Modern, svensk och jämställd: om barn familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Malmö: Malmö högskola.

Esaiasson, P. (2002). *Metodpraktikan, konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedts.

Hirdman, Y. (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*, Malmö: Liber.

Hirdman, Y. (2004) ”Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning” ur *Genushistoria – En historiografisk exposé*. Carlsson Wetterberg, Christina. & Jansdotter, Anna. (red) Studentlitteratur: Lund

Imsen, G. (1997). *Lärarens värld*. Lund: Studentlitteratur.

Långström, S. (1997). *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie*, Diss. Umeå: Umeå universitet, Umeå,

Ohlander, A-S. (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Osbeck, C. (2006). Kränkningens livsförståelse. En religionsdidaktisk studie av livsförståelse lärande i skolan. Karlstad: Karlstads Universitet.

Selander, S. (1988). *Lärobokskunskap*. Lund: Studentlitteratur

Skrutkowska, K., Stattin, J., Westin, G. T., & Norman, T.(2003) *Människan genom tiderna*, Stockholm: Natur och Kultur

von Wright, M, (1999). *Genus och text: när kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel?* Stockholm: Statens skolverk.

Skollagen (Skollag 2010:800). Skollag. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket

Internetsidor

Berge, B-M, Widding, G, *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker*: Underlagsrapport till Skolverkets rapport 'I enlighet med skolans värdegrund?', <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>, 2012-04-06

Genus. (2012, 11 maj). Wikipedia. Hämtad 2012-05-11, [http://sv.wikipedia.org/wiki/Genus_\(k%C3%B6nsbegrep](http://sv.wikipedia.org/wiki/Genus_(k%C3%B6nsbegrep)

Reliabilitet, Validitet. (2012, 11 juni). Akademin för hållbar samhälls- och teknikutveckling, Mälardalens högskola. <http://www.eki.mdh.se>

Bilaga 1

Jämförelse av kvinnlig och manlig representation i tre läromedel

Jämförelse av kvinnlig och manlig representation i tre läromedel						
	Människan genom tiderna (1997)		SO Direkt (2007)		Historia 7 (2011)	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Namngivna kvinnor och män i register	14 (6%)	235	2 (6%)	14	7 (13%)	45
Namngivna kvinnor och män i huvudtext	17 (6%)	262	19 (%)	226	13 (12%)	95
Namngivna kvinnor och män i sammanfattningar	i.u	i.u	5 (6%)	82	1 (5%)	18
Bildtexter, namngivna kvinnor	21 (9%)	201	i.u	i.u	2 (7%)	28
Bilder av anonyma kvinnor och män	25 (20%)	102	i.u	i.u	13 (17%)	62
Namn i tidslinjer	3 (5%)	53	i.u	i.u	0 (0%)	3
Illustrationer i tidslinjer	8 (6%)	121	i.u	i.u	14 (21%)	53
Arbetsuppgifter: nyckelord (könskodade ord)	5 av 193 (0,6%)	90 av 193 (10 %)	i.u	i.u	-	-
Arbetsuppgifter: faktafrågor (könskodade)	10 (5%) (medeltiden)	i.u	17 av 400 (5%)	104 av 400 (26%)	6 av 149 (4%)	-
Arbetsuppgifter: namngivna personer	i.u	i.u	1(1%)	104	4 av 29 (14%)	25
Kvinnor i särskilda specialavsnitt	ca 9 av 351 sid (2,5%)	i.u	i.u	i.u	3,5 av 160 sid (2,2%)	-
Kvinnors totala utrymme: specialavsnitt och anonyma och namngivna kvinnor integrerat i huvudtext	13 av 351 sid (4%)	”nästan all övrig text handlar om män”	i.u	i.u	6,5 av 160 sid (4%)	-
Namngivna och anonyma kvinnor integrerat i huvudtexten	4 av 351 sid (1%)	i.u	i.u	i.u	3 av 160 sid (2%)	-
Anonyma kvinnor integrerat i huvudtexten	1 av 351 sid 0,3%	i.u	i.u	i.u	2 av 160 sid (1%)	-

